

Justyna Krauze-Pierz

ORCID 0000-0002-8693-1468

Plakat jako medium walki o prawa kobiet w Szwajcarii

A poster as a medium for fighting for women's rights in Switzerland

Abstract

In the first half of the 20th century, when women in most European countries were equated with men in civil rights, obtained electoral rights, and thus could participate in elections to state bodies and participate in political life, in Switzerland – the cradle of modern European democracy – it was fully in force a different concept of the role of a woman, which was mainly based on motherhood, the role of a mother, and responsibilities related to the upbringing and care of children. In the 1920s and 1930s, when their female colleagues in Germany and Austria fully exercised their electoral rights, Swiss women waged a futile struggle for women's rights and against their patriarchal dominated social position. The purpose of this article is to find an answer to the question why women's demands in Switzerland were met so late, this search focusing on the medium through which both opponents and advocates of women's suffrage expressed their views on the active participation of women in politics and its consequences for the family and, more broadly, society, and this medium was the poster.

Keywords

women's rights in Switzerland, election poster, motherhood in Switzerland, women's suffrage

Abstrakt

W pierwszej połowie XX wieku, kiedy kobiety w większości krajów europejskich zostały zrównane w prawach obywatelskich z mężczyznami, posiadały prawa wyborcze, a tym samym mogły uczestniczyć w wyborach do organów państwowych i uczestniczyć w życiu politycznym, w Szwajcarii – kolebce nowożytnej demokracji europejskiej – obowiązywała całkiem inna koncepcja roli kobiety, która opierała się głównie na macierzyństwie oraz obowiązkach związanych z wychowaniem i opieką nad dziećmi. W latach 20. i 30. XX wieku, kiedy ich koleżanki w Niemczech i Austrii w pełni korzystały z przysługujących im praw wyborczych, Szwajcarki prowadziły daremną walkę o prawa kobiet i przeciwko ich patriarchalnie zdominowanej pozycji społecznej. Celem niniejszego artykułu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, dlaczego postulaty kobiet w Szwajcarii zostały spełnione tak późno, poszukiwania odpowiedzi na postawione pytanie badawcze skupiają się na medium, za pośrednictwem którego zarówno przeciwnicy, jak i zwolennicy praw wyborczych kobiet wyrażali swoje poglądy na temat aktywnego udziału kobiet w polityce oraz jego konsekwencje dla rodziny i szerzej – społeczeństwa, a tym medium był plakat.

Słowa kluczowe

prawa kobiet w Szwajcarii, plakat wyborczy, macierzyństwo w Szwajcarii, prawo wyborcze kobiet

Wprowadzenie – sytuacja społeczno-polityczna Szwajcarek w XIX i pierwszej połowie XX wieku

W lutym 2021 roku ukazała się powieść pochodzącej z Irlandii i mieszkającej od 20 lat w Szwajcarii autorki Clare O’Dea, akcja tej powieści rozgrywa się 1 lutego 1959 roku, w dniu w którym w Szwajcarii odbywało się pierwsze federalne referendum w sprawie praw wyborczych dla kobiet, był to jednocześnie dzień, w którym mężczyźni powiedzieli „Nie” przyznaniu Szwajcarkom praw wyborczych i taki tytuł w języku niemieckim nosi powieść irlandzkiej pisarki: *Der Tag, an dem die Männer Nein sagten*. Podróżująca ze swojej maleńkiej alpejskiej wioski do Berna bohaterka powieści – Vreni, dostrzega przez okno dworcowego budynku plakat przedstawiający piękną młodą kobietę w misternie upiętym koku, która wykonuje ubraną w długą czarną rękawiczkę dłonią gest mówiący „Nie”. Opisana scena jest nawiązaniem do prowadzonej w Szwajcarii od lat 20. XX wieku walki o prawa wyborcze Szwajcarek. W pierwszej połowie XX wieku, kiedy kobiety w większości państw europejskich zrównane zostały z mężczyznami w prawach obywatelskich, uzyskały prawa wyborcze, a tym samym mogły uczestniczyć w wyborach do organów państwowych i angażować się w politykę, w Szwajcarii – kolebce nowożytnej demokracji europejskiej – obowiązywała zupełnie inna koncepcja roli kobiety. Według tego modelu Szwajcarka była żoną, matką i nie pracowała zawodowo, nie miała też praw obywatelskich, i tylko małżeństwo dawało jej status społecznego uznania.

Chociaż patriarchalna idea roli Szwajcarki pozostawała niezmienną do lat 70., kwestią praw wyborczych dla kobiet zajmowały się zaangażowane politycznie aktywistki już od czasu Rewolucji Francuskiej 1789 r., która została powszechnie uznana za początek ruchu na rzecz praw kobiet – i również w Szwajcarii podejmowane były działania służące emancypacji kobiet. W pierwszej szwajcarskiej konstytucji z 1848 r., na mocy której Szwajcaria ustanowiona została – pierwszym w nowożytnej Europie – demokratycznym państwem federalnym, ogłoszono równość wobec prawa: „Wszyscy ludzie są równi wobec prawa. W Szwajcarii nie ma relacji poddańczych, przywilejów miejsca, urodzenia, rodziny czy osób”. Mimo to art. 63 Konstytucji Federalnej nie wspomina wprost o prawie kobiet do głosowania, ani nie wyłącza ich z tego prawa: „Uprawniony do głosowania jest każdy obywatel Szwajcarii, który ukończył dwudziesty rok życia i zgodnie z ustawodawstwem kantonu, w którym mieszka, nie jest wyłączony z czynnego prawa obywatelskiego” (art. 63. BV 1848). Formalnie i faktycznie Szwajcarki nie były uważane za równoprawne obywatelki, nie przysługiwało im zatem czynne prawo obywatelskie i tym samym znajdowały się w relacji podrzędnej wobec mężczyzn.

W drugiej połowie XIX wieku (1860-1874) Szwajcarki zorganizowały się w ruch kobiecy, który domagał się praw wyborczych dla kobiet i zyskał poparcie w dużej mierze ze strony Francuzek kierowanych przez Marie Goegg-Pouchoulin z Genewy, które w 1886 roku złożyły swoją pierwszą petycję do parlamentu, a ich postulaty

zostały opublikowane w prasie. Głosem pierwszego szwajcarskiego ruchu kobiecego była Meta von Salis-Marschlins, znana i jednocześnie kontrowersyjna przedstawicielka walki o prawa kobiet na przełomie wieków, która „przedkładała przykładowe samotne bojowniczkę ponad wszelki ruch masowy”. Meta von Salis opisała sytuację zuryjskich studentek w drugiej połowie XIX wieku w serii artykułów *Unter Neuen Fahnen*, które ukazały się w *Thurgauer Zeitung*, puentując je stwierdzeniem: „Pozycja studentek jest bardziej kwestią osobistej tolerancji niż osiągnięciem postępowych czasów”. Dobrze znany jest także wykład szwajcarskiej aktywistki z 1894 r. o prawach wyborczych kobiet, podobnie jak artykuł *Heretyckie noworoczne myśli kobiety*, opublikowany w *Züricher Post* w 1887 r., w którym autorka wzywa do zrównania szwajcarskich kobiet i mężczyzn w kwestii posiadania praw obywatelskich i wyborczych. Pierwsza szwajcarska historyczka z tytułem doktora była jedyną kobietą, która pod koniec lat 80. XIX wieku publicznie opowiadała się za powszechnym prawem głosu dla Szwajcarek.

Od początku XX wieku Związek Szwajcarskich Organizacji Kobięcych i radykalne Stowarzyszenie Praw Wyborczych Kobięcych Szwajcarskich prowadziły kampanię na rzecz wprowadzenia prawa, które kobietom przyznano już w większości innych krajów (Związek Radziecki 1917, Polska 1918, Austria 1918, Niemcy 1919, USA 1920, Wielka Brytania 1928, Francja 1944, Włochy 1945). Szwajcarki przez długi czas nie odnosiły sukcesów na tym polu: w społeczeństwie helweckim niezmiennie utrzymywało się przekonanie, że kobiety nie są w stanie zdobyć wyższego wykształcenia, działać samodzielnie, piastować urzędów publicznych. W referendum kantonalnych w Genewie, Bazylei, Zurychu, Glarus i St. Gallen, które zostały przeprowadzone w latach 1919-1921, postulaty Szwajcarek nie uzyskały poparcia większości uprawnionych do głosowania mężczyzn.

W dalszej części artykułu zajmę się szukaniem odpowiedzi na pytanie, dlaczego wykluczenie kobiet z praw wyborczych możliwe było do lat 70. XX wieku? Będę to robić, analizując medium, za pomocą którego przeciwnicy praw wyborczych kobiet wyrażali swoją negatywną opinię na temat czynnego udziału kobiet w polityce i jego skutków dla rodziny i szerzej – społeczeństwa, natomiast zwolenniczki przekonywały o konieczności wprowadzenia tychże praw, a medium tym jest plakat wyborczy.

Rola plakatu wyborczego

Plakat, zdaniem Kaia Artingera, „musi się wyróżniać i na chwilę przykuć uwagę obserwatora. To wizualny krzyk, który wzbudza uwagę”. Historia plakatu sięga czasów przedchrześcijańskich. W starożytnym Rzymie w miejscach publicznych umieszczano teksty prawne lub białe drewniane tabliczki (*albae*), na których zawieszano publiczne ogłoszenia lub obwieszczenia. Są one wprawdzie porównywalne z dzisiejszym plakatem, jednak słowo plakat ma znacznie późniejsze pochodzenie. Po raz pierwszy pojawiło się w Holandii w XVI wieku, podczas holenderskiej wojny

wyzwoleńczej przeciwko Hiszpanii. W latach dwudziestych XX wieku, kiedy radio nie było jeszcze rozpowszechnione, a telewizja nie została jeszcze wynaleziona, plakat odgrywał istotną rolę w codziennej agitacji partii politycznych.

Jedną z form plakatu jest plakat polityczny, który w przeciwieństwie do plakatu reklamowego nie reklamuje firmy ani produktu, ale pomysł, nie jest skierowany do konkretnej publiczności, ale do dowolnej publiczności, do mas, do wszystkich obywateli. Próbuje wpływać i zmieniać ich życie, myślenie i sytuację polityczną. Dokładniej ujmując, jest to środek masowej komunikacji, służący do przekazywania idei i emocji w celu przekonania odbiorcy w określony sposób i wpływania na jego działania. Informacja jest przekazywana do oka poprzez obraz i tekst. Obraz ilustruje stan lub sytuację, na którą odbiorca powinien zareagować. Tekst jest wyjaśnieniem i instrukcją działania. Plakaty polityczne służą do szybkiej i zwięzłej prezentacji treści i osób, które odgrywają ważną rolę, zwłaszcza w czasie wyborów. Tym, co wyróżnia plakaty polityczne, jest to, że kondensują i wyrażają współczesną perspektywę, program, osąd wartościujący lub ideologię. Do przekazywania tych treści celowo wykorzystuje się środki wizualne i językowe, które mają na celu wywołanie efektu i wyrażenie wartości w zwięzłej i zapadającej w pamięć formie. Z jednej strony przekazy umieszczone na plakatach skupiają się na stałych wyborcach danej partii, z drugiej – ich adresatami mogą być także nowi wyborcy lub wyborcy niezadowoleni (z innych partii) lub niezdecydowani. Należy przy tym podkreślić, że plakat zwykle nie dąży do rozpowszechniania obiektywnych informacji, ale raczej subiektywnej opinii jego zleceniodawcy, aby wywołać u odbiorcy świadome lub nieświadome postawy i działania.

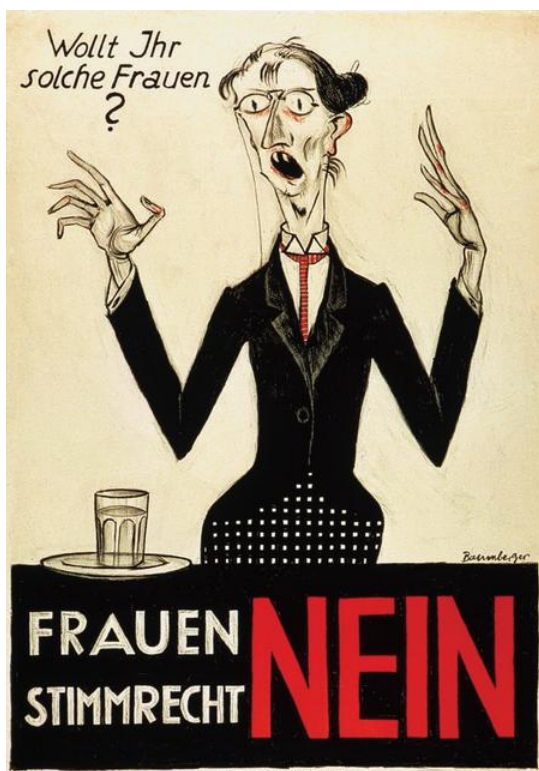
Plakaty wyborcze to prawdopodobnie najbardziej tradycyjne i najbardziej rozpowszechnione formy plakatu politycznego i reklamy wyborczej. Plakat wyborczy jest typowym instrumentem szwajcarskiej polityki. Plakat w Szwajcarii jest zawsze publikowany lub zawieszany, gdy konieczne jest głosowanie nad poprawką do konstytucji lub w referendum ustawodawczym. Za prekursora plakatu politycznego można uznać ulotkę polityczną, która już w czasie reformacji i podczas wojen chłopskich XVI i XVII wieku odgrywała ważną rolę, zarówno jako plakat pisany, jak i przedstawienia obrazkowe. Wraz z pojawieniem się reklamy i rozwojem techniki takiej jak litografia około 1890 roku, która umożliwiła druk wielkoformatowy w dużych ilościach, rozpoczął się triumf nowoczesnego plakatu. Szwajcarscy malarze tacy jak Burkhard Mangold, Cuno Amiet, Giovanni i Augusto Giacometti, Otto Baumberger, Dora Hauth i Niklaus Stoecklin wykorzystali nowe osiągnięcia sztuki w projektach plakatów. W okresie międzywojennym druk offsetowy zastąpił litografię, a zamiast malarzy projektowaniem plakatów zajęli się głównie graficy, fotografia coraz częściej stawała się nośnikiem reklamy. Rozwój plakatów wyborczych w Szwajcarii – istnieją tu od końca XIX wieku – wpisywał się w te ogólne tendencje. Zatem jako projektanci plakatów wyborczych opowiadających się za lub przeciw

prawom wyborczym dla kobiet działali wspomniani malarze, tacy jak Otto Baumberger, Niklaus Stoecklin, Dora Hauth czy Hans Erni, jak również znani graficy, tacy jak Donald Brun, Hermann Eidenbenz czy Beatrice Afflerbach, ale też anonimowi projektanci. Ikonografia plakatów dotyczących praw wyborczych dla kobiet odpowiada jasno określonej logice: to kwestia głosowania za lub przeciw tym prawom.

Plakat jako medium walki o prawa wyborcze kobiet w Szwajcarii

W dalszej części artykułu przedstawione i omówione zostaną plakaty wyborcze z lat 1920-1971, jakie pojawiły się w Szwajcarii w związku z przeprowadzonymi referendum w sprawie przyznania kobietom praw wyborczych. Dominują na nich dwa kompleksy tematyczne: role związane z płcią i macierzyństwem oraz równość i sprawiedliwość. Przy tym należy zwrócić uwagę, że motywem zdecydowanie dominującym jest obrazowe przedstawienie roli i obowiązków matki. Wszystkie te plakaty adresowane były do mężczyzn, ponieważ tylko oni posiadali prawo głosu i tym samym tylko mężczyźni mogli zdecydować o przyznaniu praw wyborczych kobietom. Jak wcześniej podkreślono, szwajcarskie plakaty wyborcze związane z prawem wyborczym dla kobiet podzielić można na dwie grupy: te które agitowały przeciw (NEIN-Plakate) i te opowiadające się za (JA-Plakate) przyznaniem Szwajcarkom prawa do głosowania.

Pierwsze analizie poddane zostaną plakaty, których celem było przekonanie wyborców – mężczyzn – do głosowania przeciwko prawom wyborczym dla kobiet. W 1920 roku ukazał się plakat zaprojektowany przez Otto Baumbergera (ryc. 1), przedstawiający brzydką kobietę z bladą twarzą, włosami upiętymi w kok, wydatnym nosem, z brakującymi zębami. Kobieta nosi okulary, ubrana jest w czarną marynarkę nawiązującą do męskich garniturów, białą koszulę i czerwony krawat. Postać gestykułując unosi ramiona, a jej przesadnie długie i cienkie palce przypominają pajęczę nogi. Bohaterka plakatu od pierwszego spojrzenia wzbudza negatywne emocje, jest zaprzeczeniem wizerunku kobiety podobającej się mężczyznom, a jednocześnie nie odpowiada wyobrażeniom troskliwej matki i żony. W lewym górnym rogu autor plakatu umieścił pytanie retoryczne: „Chcecie takich kobiet?”, natomiast u dołu widoczne jest hasło: „NIE dla praw wyborczych dla kobiet”. Wizerunek zimnej, nieatrakcyjnej, wręcz brzydkiej kobiety w połączeniu z tekstem na plakacie sugeruje, że przyznanie kobietom prawa do głosowania może z nich uczynić istoty podobne do tej przedstawionej na plakacie. Otwarte usta kobiecej postaci, gestykułujące ręce i stojąca obok szklanka wody wskazują na to, że bohaterka plakatu przemawia przed publicznością, jest osobą zaangażowaną politycznie. Kobiece przedstawienie na plakacie Baumbergera ma na celu zniechęcić czy wręcz odstraszyć mężczyzn od zagłosowania za przyznaniem im kobietom praw wyborczych i umożliwienia im zajmowania się polityką, która zamienia kobiety w zimne, nieatrakcyjne, zmaskulinizowane istoty dalekie od ideału pięknej kobiety i dobrej matki.

Ryc. 1. Otto Baumberger, *Wollt Ihr solche Frauen?; rok wydania 1920*

że również w wózku zakłócony został porządek. Mężczyzna trzyma w lewej ręce butelkę dla niemowląt, natomiast jego nieco niewyraźnie narysowane buty można „odczytać” jako kaptcie domowe. Plakat nie zawiera hasła wyborczego, a jedynie ostrzeżenie dla mężczyzn, aby zastanowili się, jakie konsekwencje mogą się wiązać z oddaniem głosu na „tak” dla praw wyborczych kobiet. W swojej przestrodze przed „światem wywróconym do góry nogami” przedstawienie na plakacie zawiera wszystkie elementy, które przeciwnicy wysunęli w debatach na temat praw wyborczych dla Szwajcerek: zagrożenie dla porządku społecznego, maskulinizację kobiet, degradację mężczyzn, nieład i niebezpieczeństwo dla dzieci.

Kolejny plakat, którego przesłaniem jest sprzeciw wobec przyznania kobietom praw wyborczych (ryc. 3), zaprojektowany przez grafika z Bazylei Ernsta Keisera, jest prawdopodobnie jednym z najbardziej znanych plakatów wyborczych w Szwajcarii w kampanii przeciwko prawom wyborczym dla kobiet: „Matka zajmuje się polityką!”. Także ten plakat przedstawia wizję „świata przewróconego do góry nogami” jako konsekwencję zaangażowania się kobiet w politykę. Ów odwrócony porządek

Innym przykładem plakatu z serii „NIE dla praw wyborczych kobiet” jest niewielki poster (ryc. 2) o rozmiarach kartki A4, a więc przypominający bardziej tradycyjną ulotkę, która została rozprowadzona w kampanii referendalnej 1920 roku w Zurychu i Bazylei. Plakat ten przedstawia ideę „świata wywróconego do góry nogami”, odwrócenie ról i możliwe konsekwencje takiej sytuacji. Podobnie jak na wcześniej omawianym plakacie główną bohaterką jest i tutaj mówczyni stojąca na podium: wysoka, gestykulująca i nie do końca ładna kobieta, z włosami upiętymi w kok. Wokół podium gromadzą się kobiety, niektóre w fartuchach, co sugeruje, iż mogą to być gospodynie domowe, które przybiegły posłuchać mówczyni porzucając swoje prace domowe. Na plakacie przedstawiony został także drobny i skromny mężczyzna stojący przy wózku dziecięcym, a wystająca z niego nóżka maluszka to znak,

Ryc. 2. Projektant nieznany, *Männer denkt an die Zukunft*; rok wydania 1920

Ryc. 3. Ernst Keiser, *Die Mutter treibt Politik!*; rok wydania 1927; miejsce druku Bazylea

świata uosabia kot ze świecącymi oczami w dziecięcym wózku i płaczące niemowlę leżące na ziemi. Plakat sugeruje także, że kobieta poświęcająca swój czas polityce nie tylko nie może być dobrą matką, ale stanowi także zagrożenie dla domowego i społecznego ładu, co ukazuje panujący w domu chaos.

Sprzeciw wobec przyznania kobietom praw wyborczych wyraża także plakat zaprojektowany przez Donalda Bruna (ryc. 4) ukazujący muchę siedzącą na dziecięcym smoczku. Mucha – uosobienie brudu jako ostrzeżenie przed skutkami praw wyborczych kobiet dla zdrowia dzieci, wywołała burzliwe reakcje. Iris von Roten wspomniała jeszcze ponad dziesięć lat po kampanii wyborczej, w której pojawił się omawiany plakat, w swojej publikacji *Frauen im Laufgitter* osławiony smoczek. Jej zdaniem smoczek ten symbolizuje mężczyznę – „dużego niemowlaka”, który bardziej troszczył się o własne dobro, niż o dobro niemowląt.

O tym, że skutkiem przyznania kobietom praw wyborczych może być zaniedbywanie przez matki własnych dzieci, informują plakaty projektu Hugo Laubi z roku 1946 (ryc. 5) i lokalnego grafika Arthura Rahma z roku 1954 (ryc. 6). Plakat Laubiego przedstawia kilkuletnią brudną, zrozpaczoną dziewczynkę z potarganymi włosami i palcem w nosie, która pyta, kiedy jej mama wróci do domu. Natomiast na plakacie Rahma przedstawiony jest chłopak w podartym ubraniu i z świadectwem ze złymi wynikami w dłoni, który zawodzi: „Mamusia zajmuje się polityką i nie ma dla

Ryc. 4. Donald Brun, *Frauenstimmrecht NEIN*; rok wydania 1946

Ryc. 5. Hugo Laubi, *Frauenstimmrecht NEIN! Mamma wenn kunsch Heim?*; rok wydania 1946

Ryc. 6. Arthur Rahm, *Frauenstimmrecht? NEIN. Syt' Mammi politisiert, het's fir mi kai zyt meh*; rok wydania 1954

mnie czasu”. Oba plakaty zawierają ten sam przekaz – dopuszczenie kobiet do polityki spowoduje utratę kobiecości i cech przypisywanych dobrej matce: opiekuńczości, czułości, dbałości o dobro dziecka, przekazywanie dobrych manier dziewczynkom i wspieranie chłopców w nauce. Według zwolenniczek praw wyborczych dla kobiet taki przekaz świadczył o tym, że przeciwnikom wyczerpały się merytoryczne argumenty.

Na plakacie zaprojektowanym w 1959 roku przez Wernera Nänny (ryc. 7), który powstał na zlecenie Komitetu Kobiet w Bazylei widoczna jest sylwetka delikatnej, kobiecej Szwajcarki, w kierunku której wyciągnięte są silne, wręcz brutalne męskie dłonie z napisem „partia”. Przedstawienie na plakacie pozwala niemalże fizycznie odczuć zagrożenie dla kobiecego ciała, jakim może być wyrażenie zgody

Ryc. 7. Werner Nänny, *Frauenstimmrecht NEIN*; rok wydania 1959

na przyznanie kobietom praw wyborczych i tym samym partycypowanie w życiu politycznym. Intencją autora było także uświadomienie wyborcom różnicy pomiędzy „brutalnym” światem mężczyzn i delikatną i jednocześnie podatną na manipulacje konstrukcją kobiet. Na zlecenie Komitetu Kobiet w Bazylei powstał w 1968 roku także inny plakat skierowany przeciwko przyznaniu kobietom praw wyborczych (ryc.8). W jego centrum znajduje się piękna, odpowiadająca ówczesnym ideałom kobiecości postać, która wyciąga dłoń apelując do wyborców „Nie mieszajcie nas do polityki!”. Zleceniodawczynie obu projektów są przekonane, że prawo wyborcze i czynny udział w polityce stanowią zagrożenie dla kobiecości pojmowanej jako kruchość psychiczna i fizyczna, ale także piękno cielesne kobiet, które nie pasują do polityki.

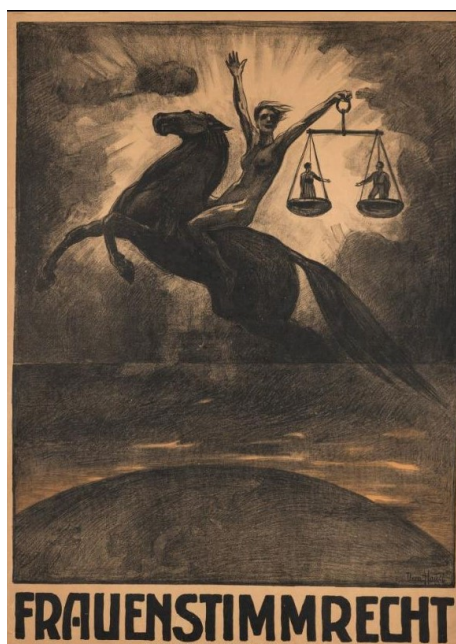
Od początku prowadzonej w Szwajcarii kampanii na rzecz przyznania

kobietom praw wyborczych obok plakatów przeciwników pojawiały się także plakaty wyborcze zwolenników równouprawnienia kobiet. Badacze tego zagadnienia podkreślają, iż temat przyznania kobietom praw wyborczych podejmowany był przez ich zwolenników głównie na «poziomie wielkich ideałów»: Na plakacie zaprojektowanym przez Dorę Hauth z roku 1920 (ryc. 9) przedstawiona została naga kobieta na koniu z wagą, symbolem sprawiedliwości w dłoni. Postać na koniu nawiązująca z jednej strony do Justycji – rzymskiej bogini sprawiedliwości, z drugiej zaś do przedstawień zwycięskiej Joanny d’Arck sygnalizuje wolność i rewolucję kobiet przeciw dotychczasowemu niesprawiedliwemu porządkowi społecznemu. Umieszczenie na jednej z szalek wagi kobiety, a na drugiej mężczyzny ma sugerować, że osiągnięcie równouprawnienia jest możliwe.

Powstałe po II wojnie światowej plakaty odzwierciedlały nowe trendy technologiczne, projektanci coraz chętniej wykorzystywali w swoich projektach fotografie. Przykładem nowej techniki tworzenia plakatów jest projekt Partii Pracy z 1946 roku, w którym wykorzystano wycięte z filmu *S’Vreneli am Thunersee* zdjęcie (ryc.10). Przedstawia ono główną aktorkę Lotti Geissler (1919-1983), która występowała

Ryc. 8. Arthur Rahm, *Lasst uns aus dem Spiel!*; rok wydania 1968

Ryc. 9. Dora Hauth, *Frauenstimmrecht*; rok wydania 1920

Ryc. 10. Hermann Eidenbenz, *Ein freies Volk braucht freie Frauen*; rok wydania 1946

także w Teatrze w Bazylei w czasie kiedy w tym mieście odbywało się głosowanie w sprawie przyznania kobietom praw wyborczych. W roku 1946 Lotti Geissler poślubiła Friedricha Dürrenmatta i zakończyła swoją karierę aktorską. Mimo współczesnych elementów graficznych plakat autorstwa grafika Hermanna Eidenbenza stanowi wyjątek w serii plakatów wyborczych, ponieważ pokazuje konkretną współczesną kobietę, a także wskazuje na wolność jako centralny element współczesnego społeczeństwa (kobieta-społeczeństwo). Innowacyjność tego plakatu polega także na tym, że sposób przedstawienia widocznej na nim postaci nie wskazuje na klasyczną rolę kobiety. Czasy się zmieniają, a wraz z nimi ideał kobiecości i oczekiwania współczesnych Szwajcerek, które nie

Ryc. 11. Beatrice Afflerbach, *My Mammi goht go stimme*; rok wydania 1954

Ryc. 12. Dora Hauth, *Zum Schutz der Jugend und der Schwachen*; rok wydania 1920

wiązą swojej przyszłości wyłącznie z rolą matki i żony.

Do przyznania kobietom prawa do głosowania zachęca plakat (ryc. 11) autorstwa Beatrice Afflerbach, który został zaprojektowany na potrzeby referendum przeprowadzonego w Bazylei w 1954 roku, w którym uczestniczyć miały także kobiety, aby odebrać przeciwnikom argument, jakoby same kobiety były przeciwne wprowadzeniu praw wyborczych. Na plakacie uśmiechnięty chłopiec zachęca kobiety do wzięcia udziału w referendum w sprawie przyznania im praw wyborczych. A jednocześnie zdrowy i uśmiechnięty wyraz twarzy chłopca sugeruje jednoznacznie, że tego rodzaju innowacja w życiu kobiet nie skutkuje lekceważeniem roli matki i zaniedbywaniem dziecka.

O umiejętności kobiet pogodzenia roli matki i kobiety odpowiedzialnie funkcjonującej w świecie polityki przekonuje jeszcze inny plakat (ryc. 12) z roku 1920 wspomnianej już wcześniej graficzki Dory Hauth. Autorka przedstawiła postać uosabiającą wszystkie kobiece cechy cenione w pierwszej połowie XX wieku w Szwajcarii: bohaterka plakatu jest zarówno kobieca, przy tym jest czułą i opiekuńczą matką, a jednocześnie z jej wizerunku emanuje siła, dzięki której kobieta może chronić nie tylko własne dziecko, ale i wszystkie potrzebujące pomocy dzieci i gotowa jest wspierać słabych. Przesłaniem plakatu jest próba przekonania wyborców, że prawo kobiet do głosowania nie zmieni ich dotychczasowej roli kobiety i matki, a jedynie wzmocni ich pozycję w społeczeństwie i pozwoli służyć i chronić potrzebujących.

W latach 1966-1971, kiedy to w poszczególnych kantonach, a ostatecznie także na poziomie całego państwa związkowego

przeprowadzane referenda kończyły się przyznaniem kobietom praw wyborczych pojawiają się wyłącznie graficzne plakaty wyborcze. Takie zredukowanie plakatów do krótkiego tekstu i rezygnacja z sugestywnych obrazów świadczy o zrównaniu kobiet i mężczyzn w ich prawach i tym samym o jedynej możliwej ich wymowie, czyli poparciu prawa głosu dla kobiet. Przykładem graficznego plakatu, w którym zamiast walki odnaleźć można współdziałanie przedstawicieli obu płci, jest projekt (ryc. 13) Jeana Menthy'ego „Mężczyźni dla kobiet”, który zwyciężył także w konkursie na najlepszy plakat zorganizowanym przez Departament Sprawiedliwości Miasta Bazylei. Na innym plakacie graficznym (ryc. 14) z roku 1971 czytamy: „Prawo kobiet do współdecydowania także w państwie związkowym”, co wskazuje na to, że zwolenniczki i zwolennicy praw wyborczych dla kobiet przed głosowaniem związkowym roku 1971 nie mieli wątpliwości co do osiągnięcia zamierzonego celu. Warty wspomnienia projektem pochodzącym z tego samego roku jest plakat (ryc. 15) z napisem „Dla naszych kobiet serdeczne TAK” i bukietem kwiatów, który wskazuje już na zwycięski wynik wyborów z 7 lutego 1971 roku. Średnia głosów oddanych we wszystkich szwajcarskich kantonach za wprowadzeniem prawa wyborczego dla kobiet wyniosła wówczas 66 procent, za opowiedziała się większość czyli 14½ kantonów.

Ryc. 13. Jean Menthy, *Männer für Frauen*; rok wydania 1966

Ryc. 14. Projektant nieznan, *Mitspracherecht der Frauen auch im Bund*; rok wydania 1971

Ryc. 15. Projektant nieznanym, *Für unsere Frauen ein herzliches JA*; rok wydania 1971

Ryc. 16. Projektant nieznanym, *50 Jahre Frauenstimmrecht*; rok wydania 2020

Zakończenie

Osiągnięcie zwycięskiego wyniku w referendum z roku 1971 poprzedziła seria istotnych wydarzeń. Nie bez znaczenia dla nastrojów wokół praw kobiet w Szwajcarii były zamieszki studenckie z 1968 r. Fakt, że sytuacja Szwajcerek w tamtym czasie była porównywalna z sytuacją kobiet w Jemenie, Jordanii, Kuwejcie czy Arabii Saudyjskiej wywołał skandal. W 1969 r. powstał Ruch Wyzwolenia Kobiet (FBB), drugą organizacją ruchu kobiecego była Ofra (Organizacja na rzecz Spraw Kobiet), założona przez kobiety z lewicowej partii POCH (Postępowa Organizacja Szwajcarii).

1 marca 1969 r. odbył się „Marsz na Bern”, podczas którego przed budynkiem parlamentu w Bernie demonstrowało 5000 kobiet i mężczyzn. Następnie długo trwały przygotowania do złożenia wniosku w sprawie wprowadzenia prawa wyborczego dla kobiet, czego rezultatem było referendum przeprowadzone 7 lutego 1971 r. Wynikiem 621 109 głosów na „tak” (65,7 proc.) do 323 881 na „nie” (34,3 proc.) elektorat męski przyznał kobietom czynne i bierne prawa wyborcze w kwestiach politycznych. Ponad pięćdziesiąt lat później niż kobiety w większości krajów europejskich, także Szwajcarki mogły zaangażować się w politykę federalną jak i kantonalną. Tylko dwa półkantony: Appenzell Ausserrhoden i Appenzell Innerrhoden wahały się przez lata, zanim uznały prawo wyborcze kobiet za obowiązujące: w 1989 roku w Appenzell Ausserrhoden i dopiero 27 listopada 1990 r. w kantonie Appenzell Innerrhoden. Nowe prawo zostało zapisane w Konstytucji Federalnej 7 lutego 1971 r.

w następującym brzmieniu: „Obywatele i obywatelki Szwajcarii mają te same prawa i obowiązki polityczne w głosowaniach i wyborach federalnych.” (Art. 74 BV, 1971). Aktualną wersję prawa wyborczego można znaleźć w Konstytucji Federalnej z 18 kwietnia 1999 r.: „Wszystkie obywatelki i wszyscy obywatele szwajcarscy, którzy ukończyli 18 rok życia i nie są ubezwłasnowolnieni z powodu choroby psychicznej lub osłabienia psychicznego, posiadają prawa polityczne w sprawach federalnych. Każdy ma takie same prawa i obowiązki polityczne” (Art. 136 ust. 1 BV 1999).

Plakaty towarzyszą kontrowersyjnej i trwającej przez okres pięćdziesięciu lat dyskusji na temat praw wyborczych kobiet. Ale dlaczego wykluczenie kobiet z życia politycznego Szwajcarii możliwe do lat 70. XX wieku? Istotną rolę odegrała tu przede wszystkim definicja równości. W szwajcarskiej dyskusji na temat konstytucji często pośrednio lub bezpośrednio przywołuje się arystotelesowskie pojęcie równości, co oznacza „tylko taki sam może być tak samo potraktowany”. Tylko to samo należy zatem traktować jednakowo. W *Szwajcarskim Prawie Federalnym* Fleinera i Giacomettiego z 1949 r. napisano, że równość wobec prawa wymaga także uwzględnienia różnic w systemie prawnym, o ile równe traktowanie nierównego prowadziłyby do nierówności, przy czym różność, legitymująca nierówność musi być znacząca. W Szwajcarii uznano, że macierzyństwo jest tego rodzaju znaczącym kryterium nierówności, które pozwala na wykluczenie kobiet z praw wyborczych. W narodowej dyskusji na ten temat prowadzonej w 1945 roku uznano, że obowiązki macierzyńskie przeszkadzałyby kobietom w wypełnianiu ich praw obywatelskich i wyborczych. Zdolność do rodzenia dzieci oraz obowiązek ich wychowania i troski o nie stały się symbolem różnicy, w oparciu o który skonstruowano teorię o niezdolności kobiet do uczestniczenia w życiu politycznym. Stąd wynikało przekonanie, że w momencie, gdy kobiety zajmą się polityką, stracą swoje macierzyńskie umiejętności i zaniedbają związane z nim obowiązki, a w konsekwencji dziecko wypadnie z wózka, na smoczku usiądzie mucha, a biedny chłopiec zostanie w podartych spodniach i ze złymi wynikami na świadectwie. Dlatego jeszcze w 1966 roku przeciwnicy równouprawnienia kobiet twierdzili, że miejsce kobiety jest w domu u boku męża i przy dziecku.

Także zwolenniczki prawa głosu dla kobiet powołują się w swoich argumentach na rodzinę: na dumnego chłopca, którego matka może uczestniczyć w głosowaniu i odważną dziewczynkę, która cieszy się, że jej tata głosuje za prawem dla kobiet. W ten sposób wskazują na możliwość pogodzenia polityki z obowiązkami domowymi i nawiązują także do kolejnego argumentu obozu zwolenników, iż kobiety jako wychowawczynie dzieci pilnie potrzebują praw wyborczych. Powyższe rozważania pokazują, że interpretacja plakatów wyborczych pozwala udzielić odpowiedzi na pytanie postawione na początku niniejszego artykułu, dlaczego wykluczenie kobiet w Szwajcarii było możliwe tak długo, i nie było przy tym postrzegane jako niesprawiedliwość, a także dlaczego Szwajcaria mimo to była przekonana, że jest państwem

demokratycznym, a nawet modelową demokracją. Macierzyństwo stworzyło istotną i zasadniczą nierówność, która legitymizowała wykluczenie. Prawo do głosowania nie było rozumiane jako prawo człowieka, ale coś, co można było przyznać kobietom lub nie.

Jednak rola matki i macierzyństwo były nie tylko kryteriami wykluczenia, jednocześnie stały się podwaliną koncepcji statusu politycznego. Kobiety domagały się praw wyborczych, ponieważ czuły się odpowiedzialne za przyszłe pokolenia. Argument, że kobietom właśnie ze względu na różnice, ich spokojne usposobienie i poczucie wspólnoty, pełnią rolę matki i wychowawczynie, a także ponieważ miały do spełnienia inne zadania niż mężczyźni, trzeba było przyznać prawa polityczne, podnoszony był już około roku 1900 przez dużą część ruchu kobiecego, nie tylko szwajcarskiego. Jednak wyniki głosowań w referendach kantonalnych przeprowadzanych jeszcze w latach 50. pokazują, że rola matki nie była postrzegana jako status polityczny. Argumenty przeciwników przemawiające za wykluczeniem kobiet z praw wyborczych przedstawione na plakat�ch jako mucha na smoczku czy kot w dziecięcym wózku albo świadectwo ze złymi ocenami miały większą siłę oddziaływania.

Rzadkim argumentem na poparcie wprowadzenia praw wyborczych kobiet w Szwajcarii były prawa człowieka, równość i demokracja. Mężczyźni dla kobiet, koń sprawiedliwości i wolne kobiety były wyjątkami. Jasne było, że przyznanie kobietom praw wyborczych jest aktem wymagającym głosowania mężczyzn. To oznacza, że polityczny porządek obowiązujący w Szwajcarii został świadomie postawiony nad prawem człowieka i demokracją.

Tymczasem od pół wieku kobiety uczestniczą w życiu politycznym w Szwajcarii i w pięćdziesiątą rocznicę przyznania Szwajcarkom praw wyborczych ukazała się publikacja pod redakcją Isabel Rohner i Irène Schäppi, której celem jest podsumowanie minionego półwiecza, w ciągu którego kobiety w Szwajcarii korzystały ze swoich praw godząc rolę matki z pracą zawodową i działalnością polityczną. Przedstawiona na okładce publikacji (ryc. 16) kobieta ma na głowie wieniec laurowy – pochodzący ze starożytnego Rzymu symbol zwycięstwa. Jej wizerunek emanuje siłą i pewnością siebie. Przekaz ilustracji na okładce jest jednoznaczny i sugeruje pozytywny bilans minionego pięćdziesięciolecia, a także optymistyczną perspektywę dla przyszłej roli i sytuacji kobiet w społeczeństwie i państwie szwajcarskim.

Bibliografia

- Artinger, K., *Das politische Plakat – Einige Bemerkungen zur Funktion und Geschichte*, w: Artinger, K. (red.), *Die Grundrechte im Spiegel des Plakats. 1919 bis 1999*, Berlin 2020. Online unter: www.dhm.de/ausstellungen/grundrechte/katalog/15-22.pdf (Dostęp 30.07.2022).
- Artinger, K., Wunderlich, S., Chahine, R., Egger, S., Geise, G., Grohnert, R., Kautt, Y., Scheller, J., Schwinghammer, A., von Scheven, B., *Plakat Politik Protest: Agora der Bilder*. Neofelis Verlag 2022.
- Bohrman, H. (red.), *Politische Plakate*, Dortmund 1984.

- Burckhardt, H., *Politische Plakate*, Stuttgart 1974.
- Chiquet, S., Huber, D., *Frauenleitbilder in der Schweiz nach dem Zweiten Weltkrieg 1942-1965*, w: *Auf den Spuren weiblicher Vergangenheit*. Beitrag der 4. Schweizerischen Historikerinnentagung/Arbeitsgruppe Frauengeschichte Basel (red.), Zürich 1988, s. 263-281.
- Czuray, J., Öhl, F., *Didaktische Anregungen zur CD-ROM „Nationalratswahl. Plakate. 2. Republik“*, bm:bwk 2005, Online: www.bmukk.gv.at/medienpool/13076/12157.pdf (Dostęp 30.07.2022).
- Escher, N., *Entwicklungstendenzen der Frauenbewegung in der deutschen Schweiz 1850-1918/19*. Dissertation, Universität Zürich 1985.
- Frauenwahlrecht und Edelmenschen. Meta von Salis – das Dilemma einer konservativen Feministin*, w: NZZ Online vom 26. Februar 2005 <http://www.nzz.ch/2005/02/26/li/articleCME80.html> (Dostęp 7.11.2011, 22.12).
- Frick, L. (red.), *Politische Plakate. Von der Weimarer Republik bis zur jungen Bundesrepublik. Politik und Unterricht. Zeitschrift für die Praxis der Politischen Bildung* (2-3), Stuttgart: lpb, 2009.
- Hampel, J., *Politische Plakate der Welt*, Essen 1973.
- Joris, E., Witzig, H., *Frauengeschichte(n). Dokumente aus zwei Jahrhunderten zur Situation der Frauen in der Schweiz*, Zürich 2001.
- Joris, E., *Von der Frauenbefreiung zur Frauenpower*, w: *Viel erreicht – wenig verändert? Zur Situation der Frauen in der Schweiz. Bericht der Eidgenössischen Kommission für Frauenfragen*, Bern 1995, s. 61-67.
- Köchli, Y.-D. (red.), *Frauen wollt ihr noch 962 Jahre warten?* Zürich 2006.
- Krauze-Pierz, J., *Mutter und Mutterschaft – Konstruktionen und Diskurse. Topographie der Mütterlichkeit in der Deutschschweizer Literatur von Frauen*, Hamburg 2013.
- Krauze-Pierz, J., *Wie viel Gleichberechtigung brauchen die Schweizerinnen? Zur gegenwärtigen Situation der Frauen in der politischen Kultur der Schweiz*, w: *Kultura, literatura, język : pogranicza komparatystyki : prace ofiarowane Profesorowi Lechowi Kolago w 70. rocznicę urodzin / pod red. Katarzyny Grzywki*. T.1. – Warszawa : Instytut Germanistyki UW, 2012, s. 427-442.
- Morf, I., *Frauen im kulturellen Leben der Schweiz*, Zürich 1997.
- O'Dea, C., *Der Tag, an dem die Männer Nein sagten*, (tłumaczenie z języka angielskiego: Barbara Traber), Freiburg i.Ü. 2021.
- Rohner, I./ Schächli, I., (red.), *50 Jahre Frauenstimmrecht. 25 Frauen über Demokratie, Macht und Gleichberechtigung*, Zürich 2020.
- Roten, I. von: *Frauen im Laufgitter. Offene Worte zur Stellung der Frau*, Zürich 1991.
- Viel erreicht – wenig verändert? Zur Situation der Frauen in der Schweiz. Bericht der Eidgenössischen Kommission für Frauenfragen*, Bern 1995.
- Voegeli, Y., *Zwischen Hausrat und Rathaus. Auseinandersetzungen um die politische Gleichberechtigung der Frauen in der Schweiz 1945-1971*, Zürich 1997.
- Wecker, R.: «Der Staat bin Ich! Was geht das die Frauen an?» Plakate in der Auseinandersetzung um das Frauenstimmrecht im Kanton Basel-Stadt, Online: https://ch2021.ch/wp-content/uploads/2019/10/CMV_Kreis_Frauenstimmrecht_S127-147_low.pdf (Dostęp 20.07.2022).

Spis ilustracji

- Ryc. 1. Otto Baumberger, *Wollt Ihr solche Frauen?*; rok wydania 1920; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/62808/wollt-ihr-solche-frauen--frauenstimmrecht-nein>
- Ryc. 2. Projektant nieznany, *Männer denkt an die Zukunft*; rok wydania 1920; źródło: StABS, Politisches JJ9 (19119)
- Ryc. 3. Ernst Keiser, *Die Mutter treibt Politik*; rok wydania 1927; miejsce druku Bazylea; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/98809>

- Ryc. 4. Donald Brun, *Frauenstimmrecht NEIN*; rok wydania 1946; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/53922/frauenstimmrecht-nein?ctx=185d264df402c40106450df3ab93a45367ca45b9&idx=113>
- Ryc. 5. Hugo Laubi, *Frauenstimmrecht NEIN! Mamme wenn kunsch heim?*; rok wydania 1946; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/72098/frauenstimmrecht=-nein-mamme-wenn-kunsch-haim?ctx=954c3068e7bd6ed649d57eadc57bb3d431557b45&idx=43>
- Ryc. 6. Arthur Rahm, *Frauenstimmrecht? NEIN. Syt' Mammi politisiert, het's fir mi kai zyt meh*; rok wydania 1954; źródło: <https://placart.ch/artwork/original-plakat-frauenstimmrecht-nein>
- Ryc. 7. Werner Nänny, *Frauenstimmrecht NEIN*; rok wydania 1959; źródło: Museum für Gestaltung Zürich, Plakatsammlung, ZHdK
- Ryc. 8. Arthur Rahm, *Lasst uns aus dem Spiel!*; rok wydania 1968; źródło: Schweizerische Nationalbibliothek, Graphische Sammlung: Plakatsammlung. Mit der Genehmigung von der Orell Füssli AG
- Ryc. 9. Dora Hauth, *Frauenstimmrecht*; rok wydania 1920; źródło: <https://www.emuseum.ch/search/Dora%20Hauth%3A%20Frauenstimmrecht>
- Ryc. 10. Hermann Eidenbenz, *Ein freies Volk braucht freie Frauen*; rok wydania 1946; źródło: <https://www.emuseum.ch/search/Ein%20freies%20Volk%20braucht%20freie%20Frauen%20>
- Ryc. 11. Beatrice Afflerbach, *My Mammi goht go stimme*; rok wydania 1954; źródło: <https://www.emuseum.ch/search/My%20Mammi%20goht%20go%20stimme%20>
- Ryc. 12. Dora Hauth, *Zum Schutz der Jugend und der Schwachen*; rok wydania 1920; źródło: <https://www.bild-video-ton.ch>
- Ryc. 13. Jeana Menthy, *Männer für Frauen*; rok wydania 1966; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/116279/am-24266--manner-fur-frauen--ja--aktionskomitee-fur-d?ctx=4b3c45a35452e6d0d7889be7702aa4275ab2acf1&idx=1>
- Ryc. 14. Projektant nieznan, *Mitspracherecht der Frauen auch im Bund*; rok wydania 1971; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/178128/mitspracherecht-der-frauen-auch-im-bund-es-bleibt-beim-ja-?ctx=c16c89896126919e29c8c6e18f65189c70637e4f&idx=0>
- Ryc. 15. Projektant nieznan, *Für unsere Frauen ein herzliches JA*; rok wydania 1971; źródło: <https://www.emuseum.ch/objects/178129/fur-unsere-frauen-ein-herzliches-ja-am-7-februar?ctx=d-c12d66e5d1f222e01f9c5c4418b8c1cf2f937ae&idx=0>
- Ryc. 16. Projektant nieznan, *50 Jahre Frauenstimmrecht*; rok wydania 2020; źródło: Limat Verlag

Biogram autorki

Justyna M. Krauze-Pierz, profesor uczelni w Zakładzie Literatury i Kultury Austriackiej w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Literaturoznawczyni, zajmuje się współczesną literaturą austriacką i szwajcarską oraz literackimi relacjami polsko-niemieckimi; publikacje poświęcone literaturze podróżniczej kobiet (*Frauen auf Reisen: Kulturgeschichtliche Beiträge zu ausgewählten Reiseberichten von Frauen aus der Zeit 1842-1940*, Hamburg 2006), Matce i macierzyństwu w literaturze szwajcarskiej (*Mutter und Mutterschaft – Konstruktionen und Diskurse: Topographie der Mütterlichkeit in der Deutschschweizer Literatur von Frauen*, Hamburg 2013); biografiami narracyjnym.